

Librová, Hana

Vztah obyvatel ke krajině

In: Frolec, Václav. *Horní Věstonice : společenské a kulturní proměny jihomoravské vesnice*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1984, pp. [527]-[534]

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121923>

Access Date: 06. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

XVI. VZTAH OBYVATEL KE KRAJINĚ

Hana Librová

Současné změny v zemědělské výrobě v našem státě, zejména koncentrace a specializace, mají zásadní vliv na utváření krajiny. O tom, jaké budou přeměny půdního fondu a krajiny vůbec, rozhoduje dnes charakter mechanizačních prostředků, polní mechanizace. Typ a potřeby zemědělských strojů, zemědělská technologie určují a formují naši krajinu radikálním způsobem. Vytvářejí se půdní celky o velikosti 200–500 i více hektarů, likviduje se rozptýlená zeleň, často funkčně zdůvodněné meze vytvářející rezervoár přirozených pochodů, budují se geometricky jednoduché zavodňovací a odvodňovací systémy atd. Do pozadí se dostává varující slovo před narušením biologické rovnováhy v krajině. Tamtéž jsou odkázány argumenty těch odborníků, kterým leží na srdci rekreace obyvatelstva a kteří upozorňují, že jednostranně zemědělsky exploatovaná krajina – „krajina k stání“ přinese společnosti v budoucnu četné komplikace.¹ Kromě degradace půdního fondu a biologického znehodnocení krajiny (narušení rovnováhy v ekosystémech, přemnožení škůdců apod.) dojde k degradaci krajiny jako prostředí pro oddych, pro regeneraci sil člověka.

Pozoruhodné je, že způsob, jak je spojení pozemků na velkoplošné hony provedeno, bývá často různý. Jak je možné, že v některých honech vidíme stát solitérní stromy a dokonce keřové porosty a jinde nejsou likvidace ušetřeny ani skutečně cenné stromové exempláře? Leccos zřejmě záleží na vztahu vedení i členů příslušného zemědělského závodu ke krajině a k přírodě vůbec. Ten je zase závislý na mnoha dalších faktorech, na jejich znalostech, věku apod. Někteří odborníci jsou toho názoru, že se v poslední době ztrácí vrozený cit zemědělců pro krajinu.²

S tímto názorem je možné polemizovat. Vynořuje se např. otázka: existoval vůbec tzv. vrozený cit zemědělců pro krajinu? Nezaměňuje se s citem zemědělců pro obdělávání půdy nebo pro půdu, který měl v zásadě utilitární kořeny? Cílem této studie není odpovědět na tyto otázky. Empirický materiál, sebraný v Horních Věstonicích, má jenom přispět k jejich zodpovězení.

Základním referenčním rámcem pro naše šetření byl výzkum veřejného mínění, reprezentativní pro ČSSR, který byl realizován v roce 1967. Tento výzkum pro-

kázal, že postoje lidí k přírodě, ke krajině, souvisí s celou řadou demografických charakteristik.³ Vedle nich zde hrají významnou roli i složité faktory psychické, event. i ekologické. Na základě dosavadních poznatků se však domníváme, že vnímavost člověka pro krajinu, přesněji pro estetickou hodnotu krajiny, pravděpodobně není přímo ovlivněna krajinným charakterem a krajinnou hodnotou jeho bydliště. V případě Horních Věstonic není tedy podle našeho názoru postoj obyvatel ke krajině formován přímo estetickou hodnotou Pavlovských vrchů či lužních lesů. Podstatnější snad bude zprostředkovaný vliv, tkvící ve vědomí, že krajinu, v níž žijí, vyhledávají turisté a návštěvníci z celé Moravy, že se s ní setkávají na fotografiích publikovaných v knihách a časopisech, vědomí, že Pálava je chráněná jako přírodní rezervace.

Horní Věstonice jsou z ekologického hlediska určeny dvěma krajinnými prvky. Za prvé palavským vápencovým bradlem a za druhé poněkud vzdálenějšími aluviálními lesy v okolí Dyje. Pavlovské vrchy díky svým zvláštnostem klimatickým (intenzivní sluneční záření) i půdním (teplý vápencový podklad) jsou charakteristické především vzácnou a chráněnou teplomilnou květenou. Po celý rok přitahují četné turisty, milovníky přírody i trampské skupiny. Méně rekreačně atraktivní jsou lužní lesy severně od Horních Věstonic. Z hlediska estetického však představují nenahraditelný krajinný útvar.

O technikách sběru materiálu v našem průzkumu a vlastnostech souboru je pojednáno v kapitole o volném čase obyvatel. Připomeňme, že do zkoumaného souboru byli pojatí jenom ekonomicky aktivní obyvatelé. (Tím je poněkud omezena i srovnatelnost výsledků tohoto výzkumu s výsledky celostátního šetření v oblasti veřejného mínění na stejné téma.)

Jako u všech výzkumů založených na dotazovacích postupech, musíme i zde mít na paměti, že se tážeme na uvědomělý a vyjádřený vztah ke krajině. Většina lidí se nad svým postojem k přírodě nezamýšlí. To platí nejen pro ty, kteří kontakty s přírodou nevyhledávají a pro zemědělce, kteří jsou denně v kontaktu s přírodou, ale také pro mnohé spontánní hledače krajinných krás, kteří prostě vycházejí na procházku, na houby, na čerstvý vzduch, aniž si uvědomují, že tak naplňují potřebu kontaktu s volnou přírodou. Otázky jsme proto záměrně formulovali tak, aby sloužily jako medium pro sebereflexi v této sféře, aby prostě dotazovaného na okamžik přivedly k zamyšlení.

Z celostátního výzkumu veřejného mínění víme, že potřeba krajiny (vyjádřená v pozitivních odpovědích na otázku *Potřebujete ke spokojenému životu být aspoň občas v přírodě, nebo Vám vyhovuje obec, kde bydlíte a nepotřebujete vyjít nebo vyjet ven?*) stoupá s velikostí obce, v níž respondent bydlí (je tedy nejmenší ve vesnicích do 1000 obyvatel – 64 % pozitivních odpovědí na rozdíl od 90 % ve městech nad 100 000 obyvatel), se vzděláním, klesá s věkem a je nejnižší u obyvatel zaměstnaných v zemědělství. Vyjádřená potřeba krajiny a názory na vývoj přírodního prostředí budou ve zkoumané societě podle toho na poměrně nízké úrovni. Horní Věstonice jsou totiž jednak obec s malým počtem obyvatel, jednak je zde téměř polovina (45 %) obyvatel zaměstnaných v zemědělství a jenom 10 % obyvatelstva má maturitu nebo vysokou školu.

Pro ilustraci základních zjištění ocitujme nejprve otázky, kterých jsme použili jako indikátory postojů obyvatel Horních Věstonic ke krajině a k přírodě a uvedme obsazení jednotlivých variant odpovědí:

1. *Potřebujete ke spokojenému životu být aspoň občas v přírodě, nebo Vám vyhovuje vesnice, kde bydlíte, a nepotřebujete vyjít nebo vyjet ven?*

1. potřebuji občas ven	56 %
2. nepotřebuji, pracuji venku	28 %
3. nepotřebuji	13 %
4. nevím	4 %

2. Podle vašeho názoru – zlepšuje se přírodní prostředí, kam si člověk může jít odpocínout, nebo se spíš zhoršuje?

1. zlepšuje se	43 %
2. nemění se	12 %
3. zhoršuje se	33 %
4. nevím	13 %

3. Jezdíte někdy do přírody dál, mimo jižní Moravu, třeba do hor, do lesů?

1. občas na víkendy	22 %
2. každou dovolenou, rekreaci	7 %
3. málokdy	27 %
4. nikdy	44 %

4. Chodíváte sbírat houby, když rostou?

1. nikdy	44 %
2. jednou dvakrát za sezónu	22 %
3. jednou dvakrát měsíčně	10 %
4. jednou dvakrát týdně	14 %
5. skoro denně nebo denně	10 %

Výzkum dále použil obrázkového testu. Domníváme se, že tento test bylo žádoucí použít z toho již uváděného důvodu, že lidé většinou o svém vztahu k přírodě neuvažují, že cit pro krajinu je většinou neuvědomělý. Postavíme-li však člověka opticky před dvě krajinné varianty, jak to dělá právě náš test, soudíme, že se rozhodne pro tu, k níž spontánně, třeba neuvědoměle a neverbalizovaně, inklinuje. Respondentům byly předloženy dva páry obrázků. První pár představoval zemědělskou krajinu. Na prvním obrázku prvního páru byla krajina po terénních úpravách, druhý obrázek představoval krajinu méně poznamenanou požadavky současné agrotechniky. Druhý pár obrázků znázorňoval řeku ve dvou situacích. Na prvním byla řeka v přírodním regulaci nepoznamenaném stavu, na druhém obrázku byla řeka regulovaná.

Otázky zněly:

Problémeňte si tyto dva páry obrázků a řekněte vždycky, který obrázek se Vám víc líbí. Dovedl(a) byste říci proč?

5. (zemědělská krajina)

1. líbí se mi obr. čís. I	7 %
2. líbí se mi obr. čís. II	86 %
3. nevidím žádný rozdíl, nemohu se rozhodnout	7 %

6. (řeka)

1. líbí se mi obr. čís. I	77 %
2. líbí se mi obr. čís. II	16 %
3. nevidím žádný rozdíl, nemohu se rozhodnout	7 %

7. Pálava je vyhlášena jako státní přírodní rezervace. Co si o tom myslíte, má to nějaký význam?

1. myslím, že ano, že by se příroda na Pálavě měla chránit	88 %
2. myslím, že je to zbytečné, nevidím v tom žádný význam	6 %
3. nemám názor, nevím	6 %

8. Vyjdete si někdy na Pálavu?

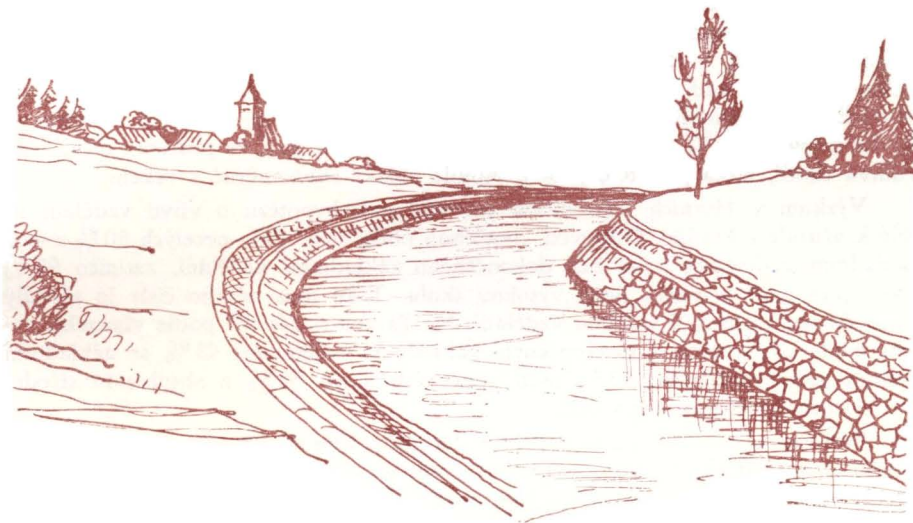
1. často	51 %
2. málokdy	41 %
3. nikdy	8 %

9. Nejste náhodou myslivec (člen mysliveckého svazu) nebo rybář (majitel rybářského lístku)?

1. ano	6 ‰
2. ne	94 ‰

O čem vypovídají tyto výsledky nejjednoduššího třídění: Výběr obrázků, jak jej respondenti provedli, svědčí s překvapivou přesvědčivostí o tom, že lidé na venkově mají hrubou představu o tom, co je esteticky hodnotná krajina. K obrázkům byla ještě připojena volná podotázka, požadující zdůvodnění výběru. Významné je, že téměř všichni respondenti zdůvodnění výběru provedli. Většinou znělo: „*Libí se mi stromy*“, „*nemám rád pustou krajinu*“, „*je to romantičtější*“, „*je tam více zeleně*“ apod. Obrázek regulované řeky našel v Horních Věstonicích víc příznivců. Je to pravděpodobně výsledek místních poměrů, tj. blízkosti rozvodňující se řeky a s tím související propagace regulace vodních toků. Významné je, že byla nalezena vysoká

korelace mezi volbami v první a druhé dvojici obrázků. Potvrzuje to jednak validitu našeho testu, jednak je tím demonstrována existence poměrně vyhraněných přístupů v oblasti vztahu člověka ke krajině.

Stejně jednoznačné rozložení odpovědí jsme získali v otázce, týkající se názoru na ochranu Pálavy. Zdá se tedy, že současní obyvatelé Horních Věstonic mají základní pasívní a neverbalizované povědomí o krajinných hodnotách.

Jinak je to už s aktivním vztahem k přírodě, tj. potřebou kontaktu s přírodou. Odpovědi na výše citovanou otázku po potřebě krajiny odpovídají našim

poznatkům z celostátního šetření. Podobně na otázku „vyjdete si někdy na Pálavu“ jsme dostali odpovědi, jejichž rozložení nás nepřekvapuje.

HLUBŠÍ význam získá náš rozbor teprve tehdy, provedeme-li třídění vyšších stupňů. Především, podíváme-li se blíže na to, jaké postoje vyjádřili respondenti různých sociálních, resp. demografických skupin.

Na prvním místě uveďme, že se od sebe výrazně liší postoje zemědělského obyvatelstva a obyvatelů, kteří v zemědělství nepracují, dělníků, techniků a jiných profesí, většinou dojíždějících za prací do města. V otázce po potřebě krajiny např. odpovědělo 28 % nezemědělského obyvatelstva „nepotřebuji ven“, zatímco zemědělci takto odpověděli v 59 % případů. Ještě průkaznější je poměr odpovědí nezemědělců a zemědělců na otázku: „Vyjdete si někdy na Pálavu?“ „Ano, často“, odpovědělo 65 % nezemědělců a jenom 32 % z obyvatel zaměstnaných v zemědělství. Podobný poměr platí pro všechny postojové otázky na dané téma, které jsme respondentům v Horních Věstonicích položili. Zemědělci se prostě projevují – pokud se týká vztahu k přírodnímu životnímu prostředí – jako méně zainteresovaná část obyvatelstva. Souvisí to zřejmě s tím, že potřeba krajiny a její intenzivní smyslová i uvědomělá percepce je výsledkem jejího faktického nedostatku v denním životě.

Sledujeme-li věk odpovídajících, vidíme, že ani ve věkových kategoriích nejsou odpovědi stejnoměrně rozloženy. Je potěšitelné, že mladší věkové skupiny projevují ve vztahu ke krajině vyšší míru angažovanosti než obyvatelé starší.

Při interpretaci výsledků je ovšem třeba dbát na to, že např. ukazatel věku obsahuje tzv. skryté proměnné, např. vzdělání a profesní zařazení. Jako příklad pro existenci takového vztahu uveďme rozložení odpovědí na otázku po potřebě přírody u různých starých respondentů: „potřebuji občas ven“ odpovědělo 81 % z respondentů mladších než 25 let, v dalších věkových skupinách tento podíl podstatně klesal, až ve věkové skupině nad 55 let nacházíme jenom 40 % osob, které na naši otázku odpověděly touto variantou odpovědi. Na Pálavu si „často vyjde“ 68 % z kategorie do 25 let a jenom 20 % z osob starších než 55 let. Dá se říci, že procento těch, kteří na Pálavu chodí, klesá podobně jako u minulé otázky rovnoměrně s věkem.

Výzkum v Horních Věstonicích potvrdil naši hypotézu o vlivu vzdělání na postoje k přírodě a krajině. Odpověď „potřebuji občas ven“ dalo necelých 50 % z osob se základním vzděláním nebo bez dokončeného základního vzdělání, zatímco 90 % z osob, které mají maturitu nebo vysokou školu. Také mezi těmito čísly je plynulý vzestup četností směrem k vyššímu vzdělání. Na Pálavu si „často“ podle vlastního vyjádření vyjde 27 % osob s neukončeným základním vzděláním, 43 % se základním vzděláním nebo vyučených, 53 % osob vyučených a asi 85 % z absolventů střední školy s maturitou nebo školy vysoké.

Profese, věk a vzdělání se tedy v Horních Věstonicích ukázaly jako nejvýznamnější demografické faktory, ovlivňující postoje zkoumaných osob k přírodnímu prostředí, ke krajině. Na základě znalostí o základních vývojových tendencích v demografické struktuře našeho obyvatelstva a speciálně našeho venkova, můžeme z těchto korelací obecněji usoudit: ačkoliv v současné době můžeme konstatovat u venkovského obyvatelstva relativně nejméně výrazný vztah ke krajině, dá se očekávat, že tento vztah bude silnit. Poroste tak, jak bude venkov přejímat městský způsob života a městské vzory hodnotové orientace. Na tomto poli jistě sehrají a už sehrały značnou roli masmedia a vysoká mobilita venkovského obyvatelstva, především krátkodobá migrace, např. dojíždka za prací do města. Obyvatelstvo bude měnit své postoje k přírodnímu prostředí také s rostoucím vzděláním. Rozhodující roli ve vývoji postoje obyvatel našeho venkova ke krajině budou ovšem hrát změny v profesionální struktuře.

Dovedeno do praktických důsledků: v budoucnu získá venkovské obyvatelstvo výraznou potřebu pobytu ve volné přírodě. Bude-li mu současně odňat příroze-

ný rekreační prostor ve formě esteticky a rekreačně hodnotného zázemí jeho bydliště, v tomto směru doposud nenároční venkovští obyvatelé se připojí k proudu rekreačních migrantů, stále obtížněji hledajících vhodné místo pro oddych.

POZNÁMKY

- ¹ Kocourková, J.-Horák J.: *Víceúčelové využití krajiny a zemědělství. Životné prostredie*, 1974, č. 2, s. 66-71.
- ² Šebestová, D.-Míchal, I.-Musil, O.: *Krajina jižní Moravy v r. 1990. Životné prostredie*, 1975, č. 3, s. 131-134.
- ³ Nechutová, H.: *Vztah obyvatel ČSSR k přírodnímu životnímu prostředí. Životné prostredie*, 1973, č. 1, s. 46-49.